

OSMANLI ARAŞTIRMALARI XVII

NeŒir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŒENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES XVII

İstanbul - 1997

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına **İsmail ÖZDOĞAN**
Tel: (0.212) 518 26 09 Fax: (0.212) 518 26 63
Yazı İşleri Sorumlusu: **Nejat GÖYÜNÇ**
Tel: (0.216) 333 91 16
Dizgi: **Girişim Dizgi**
Tel: (0.212) 513 28 29
Basıldığı Yer: **FATİH OFSET**
Tel: (0.212) 501 28 23 - 612 86 71
Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

---

e-mail:enderun@orion.net.tr

lümde Halep'in siyasal ve toplumsal yapısı ele almaktadır. Burada, Osmanlı idarî yapısı hakkında verilen genel tanımlayıcı bilgilerden sonra, şehirdeki müslüman sivil ve dinî kesimlerin durumu ve işlevi tanıtılmaktadır. Yeniçeriler, Ayân, ulemâ ve eşrâf, şehirdeki müslüman güç grupları olarak değerlendirilmekte ve bunların şehir idaresi üzerindeki etkinlikleri ve birbirleri ile olan münasebetleri incelenmektedir. (s. 58-101). *Dördüncü bölüm'de*, aynı şekilde Şam'ın siyasî ve toplumsal örgüsü üzerine eğilinmektedir. (s. 102-125). Halep'in toplumsal ve siyasal yaşamında gayrimüslimlerin durumunu ele alan *Beşinci bölümde* (s. 126-198), şehirde yaşayan Hristiyan ve Yahudiler hakkında geniş bilgiler verilmekte, bunlar arasındaki mezhep farklılıkları ve bu sebepten kaynaklanan zıddiyet ve uzlaşmazlıkları ele alınmakta, gayrimüslim nüfus hakkında tanzim edilen sayısal veriler değerlendirilmektedir. Gayrimüslimlerin iç idaresi, toplumsal örgüt ve yapılanmaları, ekonomik ve etnik durumları, yaşam tarzı ve standartları, merkezî ve mahallî hükümet ile olan münasebetleri ve müslüman hemşerileri ile olan ilişkileri ayrıntılı olarak işlenmiştir. Çeşitli mezhep grupları halinde olarak ve yahudiler'in de temsil edildiği gayrimüslim kesimin birbirleri ile olan münasebetleri bu bölümün son kısmında ele alınmıştır. Cemaat içi ilişkiler, cemaatların birbirleri ile olan ilişkileri yanında misyoner faaliyetlerinin ortaya çıkması ve misyonerlerin etkinlikleri ve bu etkinlikten doğan cemaat içi ve hükümete taalluk eden hususlarda oluşan meseleler ve cemaat içi huzursuzlukları; Yahudi topluluğunun durumu, cemaat yapılanması ve meseleleri ve Hristiyan kesim ile olan ilişkileri ve meseleleri, hülâsa bütün bu alt başlıklar halinde yaptığımız tanımlamalar, çalışmanın ele aldığı konunun önem ve özgünlüğünü vurgulamaktadır. Yabancıların Halep'deki siyasal ve toplumsal hayattaki yerini ele alan *Altıncı bölümde* (s. 199- 271), burada faaliyet gösteren Fransız ve İngilizlerin yaşamları, ticarî etkinlikleri, birbirleri ile olan münasebetleri hakkında bilgi verilmekte, sayısal veriler üzerinde durulmaktadır. *Yedinci bölüm* (s. 272-308), bu grupların merkezî ve mahallî hükümet ile ve bu grupların müslümanlar, gayrimüslimler ve birbirleri ile olan münasebetlerini ele almaktadır. *Sekizinci bölüm* (s. 309-360), Şam'daki gayrimüslimleri ve yabancıları konu etmektedir. Halep örneğinde üzerine eğilinen ve sorgulanan bütün hususlar burada da tekrar ve tek tek ele alınmaktadır. Gayrimüslimlerin Şam idarî mekanizmasında -Halep'dekinin aksine- yer alışlarının sebepleri sorgulanmış ve cevaplandırılmıştır.

Sonuç kısmında (s. 361-363) vurgulandığı gibi, bu anlamda bir çalışmanın, dolayısıyla belirli bir zaman dilimi içinde, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısı içinde yer alan unsurlarının incelenmesi ile iki ayrı şehrin ele alınarak, birbirleriyle karşılaştırmasının ilk defa yapıldığına dair olan beyanı, tarihçilerin takdirlerine bırakmakla beraber, Dr. Shalit'in övgü ile karşılanacak özgün ve başarılı bir çalışma vücuda getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kemal BEYDİLLİ

CEMAL BÂLİ AKAL, *Modern Düşüncenin Doğuşu. İspanyol Altın Çağı*, İstanbul, Kesit Yayıncılık, 1996, 322 s.

İspanyol altın çağının düşünce tarihindeki yerini araştıran bu çalışma, Çağdaş Avrupa'nın düşünce yapısının kökenlerine ve kaynaklarına da önemli bir ışık tutmaktadır. Çünkü XVI. yüzyıl başlangıcından XVII. yüzyıl ortalarına uzanan yaklaşık yüz elli yıllık bir dönem, İspanyol uygarlığının felsefe, edebiyat, sanat, dinsel düşünce alanlarında görkemli bir çıkış yaptığı dönemdir (s. 21). 1492 yılı bu altın çağın

başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu tarihin; İspanya, Avrupa ve giderek bütün insanlık tarihine yeni ufuklar açan Amerika'nın keşfi olduğunu belirteye gerek bile yoktur. Öte yandan söz konusu tarihte Gırnata Emirliği yıkılmış, *reconquistia* tamamlanmış ve İspanya'da sekiz yüz yıldan beri devam eden İslam egemenliği sona ermişti. Bu sekiz yüz yıllık egemenlik İspanya tarihinde siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden oldukça derin izler bırakmıştır. İspanya'nın düşünsel, toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli bir ağırlığı olan Yahudilere ve *converso* denilen Yahudi dönemlerine karşı baskı ve sindirme politikası da bu tarihte başlamıştır. Enkizisyonun başlattığı bu baskıcı politika sonunda çok sayıda Yahudi bu ülkeden kaçmak zorunda kalmış ve bunların büyük bir bölümü Osmanlı İmparatorluğuna sığınmıştır. Enkizisyon uygulamaları Katolik kralların Castilla bayrağı altında birlik sağlama siyasetlerinin sonucuydu. Böylece din, siyaset ve kültür bakımından İspanya'nın birliğini, bütünlüğünü sağlama çabaları gerçekleşmiş oldu. Amerika'nın keşfiyle de Katolik İspanya'nın egemenliğinde yeni bir sömürge imparatorluğunun temelleri atıldı. Akdeniz dünyasının ekonomik ve ticari ağırlığını Atlantik'e kaydıran keşifler sonunda yeni anakaradan Avrupa'ya tonlarca altın ve gümüş aktarıldı. Avrupa'nın ekonomik bünyesine zerk edilen bu değerli madenler modern kapitalizmin doğmasına önemli bir katkıda bulundu. Öte yandan İspanya'nın bu yayılmasına paralel olarak İspanyol düşünürleri siyaset, egemenlik, özgürlük, bağımsızlık, eşitlik, iktidar, insan hakları, sömürgecilik vb. konularda yepyeni düşünceler üretmişlerdir. Bu gelişmeyi inceleyen Akal'ın eseri İspanyol altın çağının düşünce tarihini

1. Uluslararası hukuku düşünmek,
2. İnsan haklarını düşünmek,
3. Devleti düşünmek

başlıkları altında üç ana bölümde incelemekte ve kitap, sonuç, kaynakça, notlarla tamamlanmaktadır. Kitabı biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

Birinci bölümde Salamancılı Sokrates olarak adlandırılan Francisco de Vitoria'nın düşüncelerine çok geniş yer verilmiştir. Fetih sorunu, bu düşünürün çözmeye çalıştığı temel problemlerden biri olarak görülmektedir. Fetih savaşlarının, şiddetin yasal olup olmadığını tartışan bu yazar, yerlilerin nasıl bir statü içinde yaşamaları gerektiği sorusuna da yanıt aramaktan geri kalmamıştır. Vitoria, sömürgecilerin fethi meşru ve haklı göstermek için ileri sürdükleri gerekçeleri çürütmekte ve özellikle yerlilerin Hıristiyan olmadıkları ya da bu dini kabul etmedikleri bahanesiyle savaşı hak ettikleri savına karşı çıkmaktadır. Çünkü, "her şeyden önce Hıristiyan olmamanın bir günah olduğunu söylemek mümkün değildir" (s.50-51). Vitoria, sömürgecilerin yerlileri aldatmak için onlarla yaptıkları antlaşmaların da geçerliliğini kesin bir dille reddetmektedir. Bu anlaşmaların nasıl bir "tuzak" olduğunu belirtmeye bile gerek yoktur. Kısacası Vitoria, Amerika'ya ayak basan sömürgecilerin eylemlerini haklı göstermek için ileri sürdükleri ölçütleri teker teker çürütmüş, döneminde özgür düşüncenin savunuculuğunu yapmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde dile getirildiği gibi fetih sorunsalını çözümlenmeye çalışan yalnız Vitoria değildi. Altın çağ İspanyol düşünürlerinin hemen hemen hepsinin uzaktan ya da yakından bu konuyla ilgilendiğine tanık oluyoruz. Ancak bu ilginin çoğu kez "*emperyalist*" yayılmayı haklı hattâ gerekli kılan tezlerle örtüştüğünü belirtmek gerekir. Örneğin *Yeni İspanya Yerlilerinin Tarihi*'ni yazmış olan Toribio de Benavente Motolinia bir yandan yerlileri kazanmaya yönelik düşünceleri benimserken öte yandan "onları şeytanın hakimiyetine kolayca girebilecek çocuksu ya-

ratıklar" olarak gören dinsel bir anlayışa saplanıyordu (s.98). Bu düşünür Azteklerin kurban törenlerine, yamyamlık uygulamalarına dayanarak, fetihlerin acımasızlığını ve fethi onaylamaktadır. Sözüün kısası, saf vahşilerin olumsuz yaşam koşullarını düzeltecek olan İspanyol egemenliğini haklı bulmaktadır. Fakat bu "haklılık" anlayışının yerlilere pek pahalıya mal olduğunu unutmamak gerekir. Acımasızca avlanan yerlileri mahveden bir başka etken de eski dünyadan yeni dünyaya giden çiçek, suçiçeği, kızamık, veba, grip gibi onların hiç tanımadığı hastalıklar olmuştur. Bu salgın ve bulaşıcı hastalıklar, yeni dünyanın insanlarını kırıp geçirmiş, yollar iskeletlerle dolmuştur. Avrupalılar; demir ve ateşli silâhları, yerlileri şaşkına çeviren hattâ üzerindeki insanla bütünleşmiş sandıkları atları, insan avlayan köpekleri¹ sayesinde kısa sürede koca bir kıtayı ele geçirmeyi başardılar. Montaigne, iki dünya arasındaki silâh ve güç dengesini hesaba katarak İspanyol *conquistador*larının kazandıkları zaferlere şüpheyle bakmaktadır (*Essais*, III, 6). Bu korkunç ve vahşi kavganın arkasında önce altın, sonra paye, en sonra da İncil (*oro, honor, evangelia*) yani Hıristiyan olmayan düşmanları yok etmek, elindekilere sahip olmak ve onları Hıristiyanlaştırmak gibi bir anlayış yatıyordu (s.151). XVI. yüzyılın oldukça keskin gözlemcilerinden biri olan ve İmparator Ferdinand'ın elçisi olarak uzun süre Türkiye'de görev yapan (1555 - 1562) Bubeccq, Avrupalıların asıl tehlikeyi yani Türk tehlikesini görmezlikten gelip Okyanusların ötesindeki insanları Hıristiyanlaştırmaya çalışmalarının altında paranın yattığını söylemekte ve olayı çarpıcı bir biçimde şu sözlerle özetlemektedir. "*Din bahanedir, asıl gaye altındır.*"²

Yine de böyle bir kaos içinde çağdaş anlamda insan hakları kavramını geliştiren İspanyol düşünürleri de ortaya çıkmıştır. Bartolemé de Las Casas bunların başında gelmektedir. Las Casas, yeni anakaranın nasıl bir cehenneme çevrilip yok edildiğini incelemiş ve Avrupa'dan gelen insanların, yerlilere karşı yerine getirilmesi gerekli olan tarihsel görevlerin neler olması gerektiğini araştırmıştır. Las Casas, yerlilerin köleleştirilmeden, barış içinde kendi yönetim ve geleneklerini koruyarak İspanyol egemenliği altında bir tür konfederasyon oluşturmalarını savunmaktadır. Las Casas, çalışmalarını yerlilerle İspanyolların karşılıklı konumlarını belirleyen *Encomienda* sorunu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu İspanyollarla yerliler arasında kurulması öngörülen bir çeşit feodal düzendir. Başka bir deyimle sistem, Avrupa feodalitesindeki serf-senyör ilişkisinin Yeni Dünyadaki uzantısıdır. Ancak, yeni feodal senyörler, yerlilerin ortak ve kişisel topraklarına el koymakta geç kalmayacaktır. Las Casas, bu kuruma karşı çıkmakta ve bu düzenin güçlü bir merkezi yönetimin kurulmasını engellediği görüşünü savunmaktadır. Ayrıca bu uygulamanın kralın otoritesine uygun olmadığı inancını taşımaktadır. Öte yandan Avrupalıların, yerlileri henüz olgunlaşmamış topraklar üzerindeki olgunlaşmamış insanlar olarak algılamalarına ve böylece onların tarih öncesi diye adlandırılabilir bir çocukluk döneminde yaşadıklarını (Kırş. Montaigne, III, 6) kabul etmelerine karşı Las Casas, Avrupa merkezli bu tarih anlayışına karşı çıkacak ve yerli kültürü savunmaya yönelik evrensel bir tavır takınacaktır (s.157). Bu bağlamda Las Casas, Avrupa uygarlığı dışında, daha mutlu, daha doğal, insanî değerlere daha saygılı, daha eşitlikçi top-

¹ Köpeklerle insan avlama yönteminin Colon tarafından keşfedildiğini söylemek (s.146) herhalde doğru olmasa gerektir. Bu yöntemin Orta hattâ İlkçağa kadar giden bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır. (Bk. E.A. Salamov, "A propos des chiens de combat en Orient", *Turcica*, XXIV(1992), 297-308).

² Bubeccq, *Türk Mektupları* (Çev. H.C. Yalçın), İstanbul, 1939,60. Bu sözlerin Latincesi şudur: *Pietas obtenditur, avarcem quaritur.*

nulan, *Tarih-i Hind-i Garbi* olarak bilinen bu eserin yazarı Mehmed bin Emirü'l Hasanü's Suudi olması gerekirse de bu konuda tam bir anlaşma sözkonusu değildir. İbrahim Müteferrika tarafından resimlerle basılan bu eseri, Thomas D. Goodrich ayrıntılı bir incelemeyle İngilizce'ye çevirmiştir.⁷ Bu eserin bir yazmasının yakın bir geçmişte tıpkıbasımının yapıldığını biliyoruz.

Cemal Bâli Akal'ın, İspanyol Altın Çağında modern düşüncenin doğuşunu inceleyen ve İspanyol düşünürlerinin bu alandaki rollerini ele alan bu çalışması, modern düşüncenin gelişme tarihine olduğu kadar coğrafi keşifler, Avrupa'nın Yeni Dünya'da yayılması, sömürgeciliğin başlangıcı gibi sorunların çözümüne de önemli bir katkıda bulunmaktadır. Akal'ın bu çalışması aynı zamanda günümüz Türk tarihçiliğinin de dünyaya açılışının ilgi çekici örneklerinden biridir

Zeki ARIKAN

Elizabeth ZACHARIADOU (Ed.), **The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)**, Crete University Press, Rethymnon 1996, XVI-232 sahife.

Yukarıdaki kitap Girit Adası'nda Resmo'daki üniversitedeki Akdeniz Araştırmaları Enstitüsü'nün Türkiyat Araştırmaları programları çerçevesinde yapılan ikinci ilmi toplantının bildirimlerini ihtiva etmektedir. Bu toplantıların ilki 11-13. Ocak 1991'de yapılmış, bildirimler **The Ottoman Emirate (1300-1389)** adlı kitapta toplanmış, 1993'te yayınlanmıştı (Bak. **Osmanlı Araştırmaları**, XV, 329-332).

Bu defaki toplantı 9-11 Ocak 1994'te yine Rethymnon (Resmo)'da yapılmış, konusunu da "Osmanlı idaresinde 1380-1699 arasında The Via Egnatia" teşkil etmiştir. Bu yol, Roma İmparatorluğu zamanında inşa edilen ve Adriyatik Denizini Marmara'ya bağlayan ve yüzyıllarca askerî seferlere olduğu kadar, ticarî hizmetlere de imkân veren tarihî bir yoldur. Sempozyuma on yedi bildiri sunulmuş, bunlar, bu toplantıları düzenleyen adı geçen Enstitü Müdürü Prof. Elizabeth ZACHARIADOU'nun bir önsözü ile, hep birlikte nefis bir cilt içinde yayınlanmış, okuyuculara, daha doğrusu bu toplantılara katılamayanların istifadesine arz olunmuştur.

Bildirilerden ilk ikisi yolun Roma ve Bizans dönemleri ile ilgilidir: Anna AVRAMEA, "Tracé et fonction de la Via Egnatia du Ier siècle avant J.-C. au VIe après J.-C." (s. 3-7), Nicolas OIKONOMIDES, "The Medieval Via Egnatia", (s. 9-16). Yolun inşasına Roma Prokonsülü Makedonya'lı Cnaeus Egnatius'un görevinin başlarında, M.Ö. 146-143 arasında muvaffak olunduğunun çok muhtemel olduğu, Arnavutluk'da Draç'tan Selânik'e kadarki kısmın 260 mil kadar bulunduğu, yolun daha ziyade askerî amaçlarla kullanıldığı belirtilmektedir. III. yüzyıl ortalarında Gotlar, IV. yüzyıl sonlarına doğru Alarik idaresinde Vizigotlar bu yolu kullanmışlardır (s. 4-5). Yolun Selanik-İstanbul arası (o tarihlerde Constantinople deyimi kullanılıyor) Slavların 7. yüzyıl başlarında Balkanlara inmesi ile tehlikeli bir hal almış, Bizans denetiminden çıkmıştır. OIKONOMIDES makalesinde bu yolun her iki kısmında yalnız başına seyahat etmek zorunda kalanların karşılaştıkları güçlükleri, bunların (azizler) karadan veya denizden hangi yolları takibe mecbur kaldıklarını inceler ve sergiler.

⁷ Thomas D. Goodrich, *The Ottoman Turks and the New World. A Study of Tarih-i Hind-i Garbi. An Sixteenth Century Ottoman America*, Wiesbaden, 1990; aynı yazar, "Osmanlı Amerika Araştırmaları XVI. Yüzyılda Ait Tarih-i Hind-i Garbi Adlı Eserin Kaynakları İle İlgili Bir Araştırma" (Çev. Hüseyin G. Yurdaydın), *Belleten*, 195(1985), 667-691.